

УДК 378:57:57. 013

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОНФЛІКТУ ТА КОНФЛІКТНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ**THEORETICAL ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS CONFLICT AND CONFLICT BEHAVIORS***Л.О.Котлова**кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної та практичної
психології Житомирського державного
університету імені Івана Франка, Україна**L.O.Kotlova**Ph.D. in Psychology, Associate Professor of
Social and Applied Psychology Zhytomyr State
University named after Ivan Franko Ukraine*

В статті проаналізовано основні теоретичні підходи до трактування понять «конфлікт» та «конфліктні форми поведінки», визначено основні причини їх виникнення, а також особливості прояву. Охарактеризовано основні види конфліктів та конфліктних форм поведінки.

Ключові слова:

види конфлікту, конфлікт, конфліктна поведінка, протиріччя, об'єктивні/суб'єктивні чинники.

The paper analyzes the main theoretical approaches to the interpretation of the concepts of «conflict» and «conflict behavior», the main reasons for their occurrence and features of. The basic types of conflicts and conflict behaviors.

Keywords:

types of conflict, conflict, conflict behavior, conflict, objective / subjective factors.

У сучасному житті людини, конфлікт, як психологічний феномен, відіграє суперечливу роль. До вивчення даного поняття, ще з найдавніших часів прагнуть і психологи, і філософи, і історики, і економісти. Підвищений інтерес до даного феномену, напевно можна пояснити тим, що без конфлікту не може існувати жодна сфера людської діяльності, на будь – якому рівні (починаючи від особистого та закінчуючи глобальним).

Людину цікавить роль конфлікту в її житті, його вплив на середовище існування, передумови його виникнення та наслідки для суспільства.

Спочатку доцільно розглянути поняття конфлікту.

Слово «конфлікт» походить від латинського *conflictus* – зіткнення [7].

Аналіз визначень конфлікту, в різних сучасних енциклопедіях, дозволяє зробити висновок, що як правило, зміст поняття конфлікту розкривається через наступні значення:

- стан відкритої, часто зтяжної боротьби;
- стан дисгармонії у взаємодії людей, ідей або інтересів; зіткнення протилежних поглядів;
- психологічна боротьба, що виникає як результат одночасного функціонування імпульсів, бажань чи тенденцій, які знаходяться в стані протиріччя один одному;
- протистояння характерів чи сил [1].

На початку ХХ століття конфлікт не розглядали як самостійний об'єкт досліджень, а виділяли його лише як частину більш загальних концепцій. Науковців у галузі психології цікавили лише причини виникнення та наслідки конфліктів [5].

В другій половині ХХ століття (50- 60-ті роки) ситуація абсолютно змінюється, науковці - психологи починають вивчати конфлікт як центральну ланку, тобто конфлікт стає самостійний об'єктом досліджень у психології. Саме на рубежі 50 – 60-х років, дослідження конфліктів у зарубіжній психології починають вивчатись за трьома напрямками:

- мотиваційний підхід (М. Дойч);
- теорія організаційних систем (Р. Блейк, Дж. Мутон);

- теорія та практика переговорного процесу (Д. Прюїтт, Д. Рубін, Р. Фішер, У. Юрі).

Вітчизняний вчений у галузі конфліктології Леонов Н.І., у міждисциплінарній парадигмі виділяє такі підходи до вивчення конфлікту:

- соціологічний;
- психологічний;
- соціально – психологічний [5].

Якщо розглядати конфлікт у рамках психологічного підходу, то найбільш розвинутою в галузі досліджень психології конфлікту можна вважати психоаналітичну традицію, так як конфлікт являється центральним поняттям теорії психоаналізу.

З.Фрейд розглядає конфлікт, як розщеплення психіки, котре відбувається не від природженої недостатності синтезу душевного апарату і пояснюється це розщеплення динамічно, як конфлікт протилежно спрямованих душевних сил; результатом активного прагнення двох психічних об'єднань однієї проти іншої є розщеплення [8].

За традиційною психоаналітичною концепцією людина має конфліктну природу. Конфлікт для людини є не випадковим, а сутнісним станом. Він щоразу розглядається як зіткнення двох антагоністичних сил, які не можуть не зіткнутися. В якості цих сил виступають стани «Над - Я» і «Воно». А стан «Я», в свою чергу виступає, як те, що допомагає вирішити цей конфлікт [8].

У теоретичній системі К. Хорні центральним є поняття базисної тривожності, проте, на відміну від Фрейда і Юнга, вона не вважає, що конфлікт властивий природі людини від початку. Вже починаючи зі своїх ранніх робіт, К. Хорні виходить з того, що «неврози викликані культурними факторами, що більш точно означає, що неврози генеруються порушенням рівноваги в людських взаєминах» [9].

Під впливом базисного почуття тривожності людина виробляє компенсаторні стратегії поведінки, які, поступово закріплюються в характері людини, стають частиною особистості, набуваючи характеру потреб.

К. Хорні виділила три основні тенденції особистості:

- «рух до людей»;
- «рух проти людей»;
- «рух від людей».

На думку автора, ці три базисні орієнтації характерні для будь-якої людини, оскільки вони зовсім не виключають одна одну. Таким чином при переході людини від однієї ситуації до іншої вона використовує ту схему, яка є більш ефективною для даної ситуації. Однак якщо

використовується виключно одна схема, незалежно від ситуації, це є ознакою неврозу [9].

К. Левін запропонував фундаментальний аналіз природи конфлікту, котрий надав незаперечний вплив на подальші дослідження в цій галузі [4].

Теорія поля, що об'єднує в собі поняття топологічної та векторної психології К. Левіна, включає аналіз випадків незаселених силових полів, коли і силові поля можуть перетинатися таким чином, що протилежно спрямовані, але рівної величини сили знаходяться в одних і тих же точках поля. Саме цей процес і описується ним як випадок конфлікту, який психологічно характеризується як ситуація, коли на індивіда одночасно діють протилежно спрямовані сили приблизно рівної величини.

Виходячи з вищесказаного, К.Левін розглядає три фундаментальні типи конфліктних ситуацій:

- людина знаходиться між двома позитивними властивостями іншої людини, які можуть залучати або відштовхувати, можуть мати позитивний чи негативний характер;
- людина знаходиться між двома негативними властивостями, тобто
- в силу наявності двох взаємовиключних можливостей фактично означає ситуацію вибору;
- людина стикається з об'єктом, що має одночасно як позитивну, так і негативну властивість [4].

На думку К.Левіна, закони розвитку конфлікту єдині для всіх його різновидів, однак випадок конфлікту між зовнішніми та внутрішніми силами, має специфічну можливість руйнування цієї зовнішньої влади [4].

У сучасній літературі існує безліч класифікацій конфліктів за різними характеристиками, так А.Здравомислов пропонує класифікувати конфлікти, за рівнями конфліктуючих сторін, на: міжіндивідуальні та міжгрупові (конфлікти між асоціаціями; всередині і міжінституційні конфлікти; конфлікти між державними утвореннями; конфлікти між культурами або типами культур) [3].

Одна з найбільш широких класифікацій конфліктів запропонована Р. Дарендорфом, включає такі типи конфліктів:

- за джерелом виникнення (конфлікти інтересів, цінностей, ідентифікації);
- за соціальним наслідком (успішний, безуспішний, творчий або конструктивний, руйнівний або деструктивний);
- за масштабністю (локальний, регіональ-

ний, міждержавний, глобальний, мікро-, макро-, і мегаконфлікти);

- за формою боротьби (мирний і немирний);
- за особливістю умови походження (ендогенний та екзогенний);
- по відношенню суб'єктів до конфлікту (справжній, випадковий, помилковий, латентний);
- за використаною сторонами тактики (битва, гра, дебати) [2].

У психології виділяють такі основні види конфліктів:

- внутрішньоособистісні - внутрішні коливання між почуттям симпатії або ж антипатії і обов'язку;
- міжособистісні - конфлікт між людьми; зіткнення людей в процесі їх взаємодії [1].
- За значенням у психології розрізняють такі види конфліктів:
- конструктивні - коли розбіжності стосуються тієї області, яка важлива або для життя, або для роботи;
- деструктивні - зіткнення думок з дрібних приводів, які не мають об'єктивного значення [2].

Найчастіше саме деструктивні конфлікти стають причинами негативних наслідків.

Ф.Лютенс виділяє три типи внутрішньоособистісних конфліктів: конфлікт ролей, конфлікт, викликаний фрустрацією та конфлікт цілей [6].

У рамках мотиваційного підходу, одним з представників якого є М. Дойч, виділяють два типи конфліктів:

- конструктивні;
- деструктивні [2].

Представники даного підходу зазначають, про те, що шляхи розвитку(загострення) конфлікту залежать від характеристик предмету протиріч. Чим більше конфлікт стосується самооцінки, честі чи репутації сторін, тим більше він централізований, а відповідно до цього його інтенсивність збільшується.

Конфліктні ситуації неминучі в житті кожної людини. Зіткнення і протиріччя різного характеру (політичні, соціальні, економічні, особисті) стали звичним явищем звичним явищем в житті сучасного суспільства. Але, не дивлячись на це, звикнути до конфліктів не можливо. Напевно саме тому останнім часом проблема конфлікту займає одне з центральних місць у психологічних дослідженнях. Науковці досліджують причини формування конфліктів та механізми їх вирішення. Велика кількість вчених вважає, що причини конфліктів знаходяться в самій людині, в її природі. Адже кожен з нас здійснює свою діяльність не ізольовано, а у взаємодії з іншими.

Конкуренція і суперництво - це природні форми поведінки, що дозволяють людині краще зрозуміти і пізнати себе, порівняти свої можливості, здібності та результати діяльності з можливостями і досягненнями інших людей. А за наявності конкуренції і суперництва конфлікти неминучі [6].

В умовах сучасної дійсності мало хто не погодиться з твердженням про необхідність здорової конкуренції. Логічно було б припустити, що і в конфліктах є щось, що дозволяє людині розвиватися, рости.

Отже, можна стверджувати, що конфлікти не потрібно намагаться викоринювати (тим більше, що це практично неможливо), а потрібно вчитися управляти конфліктною ситуацією і успішно її вирішувати.

В процесі будь-якого конфлікту, кожен з його учасників оцінює і співвідносить свої інтереси та інтереси іншого, ставлячи собі ряд питань: «що я матиму?», «що я втрачу?», «яке значення має предмет спору, для іншого?». На основі такого внутрішнього аналізу учасник свідомо обирає ту чи іншу форму поведінки в процесі конфлікту. Часто відображення цих інтересів відбувається несвідомо, і тоді поведінка в конфліктній взаємодії насичена емоційним напруженням і має спонтанний характер [6].

Отже, конфліктна форма поведінки - це певна стратегія, стиль поведінки особистості, на основі якого базується подальший розвиток предконфліктної ситуації.

Розглядаючи особливості конфліктних форм поведінки особистості, можна стверджувати, що особливу роль відіграє цінність для людини міжособистісних відносин з іншим учасником конфлікту. Тобто, якщо для одного із учасників міжособистісні відносини з іншим не представляють ніякої цінності, того його поведінка у конфлікті буде відрізнятися деструктивним змістом чи крайніми позиціями в стратегії. І навпаки, цінність міжособистісних відносин для суб'єкта конфліктної взаємодії, як правило, є вагомою причиною конструктивного поведінки в конфліктній ситуації.

Найпоширеніша класифікація конфліктних форм поведінки була запропонована К.Томасом. Підставою для виділення п'яти стратегій поведінки, у процесі конфлікту, є динаміка співвідношення між ступенем наполегливості у задоволенні своїх інтересів і ступенем готовності піти назустріч іншому в задоволенні його інтересів [5].

Автор виділяє такі стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях:

- суперництво;
- уникнення;
- пристосування;
- компроміс;
- співпраця (співробітництво).

Пропоную розглянути особливості поведінки учасників конфлікту у кожній із зазначених стратегій.

Особистість, котра обирає стратегію суперництва, насамперед виходить з високої оцінки особистих інтересів у конфлікті, а інтересів свого опонента - як низьких. Для такої стратегії притаманною є деструктивна модель поведінки.

У свою чергу, учасник котрий обирає стратегію уникнення відрізняється прагненням піти від конфлікту. Дана стратегія поведінки у конфліктній ситуації характеризується низьким рівнем спрямованості на особисті інтереси та інтереси іншого і є взаємною. По суті, це взаємна поступка [5].

При аналізі даної стратегії важливо враховувати два варіанти її прояву:

- коли предмет конфлікту не має істотного значення ні для одного з суб'єктів і адекватно відображений в образах конфліктної ситуації;
- коли предмет спору має істотне значення для однієї або обох сторін, але занижений в образах конфліктної ситуації, тобто суб'єкти конфліктної взаємодії сприймають предмет конфлікту як несуттєвий.

У першому випадку стратегією уникнення конфлікт вичерпується, а в другому випадку він може мати рецидив. Міжособистісні відносини при виборі даної стратегії серйозним змінам не піддаються.

Людина, котра дотримується стратегії пристосування у конфліктних ситуаціях, також прагне піти від конфлікту. Але причини «відходу» в цьому випадку інші. Спрямованість на особисті інтереси тут низька, а оцінка інтересів суперника висока, тобто людина, що приймає стратегію пристосування, жертвує особистими інтересами на користь інтересів суперника.

Дана стратегія може бути домінуючою для людини в силу її індивідуально – психологічних особливостей. Зокрема, це характерно для конформістської особистості.

Важливо пам'ятати, що стратегія пристосування виправдана в тих випадках, коли умови для вирішення конфлікту не дозріли. У цьому випадку вона веде до тимчасового перемир'я, є важливим етапом на шляху конструктивного вирішення конфліктної ситуації.

Компромісна стратегія поведінки характеризується балансом інтересів конфліктуючих сторін на середньому рівні. Інакше її можна назвати стратегією взаємної поступки [1; 5].

Стратегія компромісу не тільки не псує міжособистісні відносини, але і сприяє їх позитивному розвитку. Компроміс не можна розглядати як спосіб вирішення конфлікту. Взаємна поступка часто є етапом на шляху пошуку прийнятного рішення проблеми. Іноді компроміс може вичерпати конфліктну ситуацію. Це можливо при зміні обставин, що викликали напруженість.

Компроміс може приймати як активну, так і пасивну форму. Активна форма компромісу може проявлятися в укладанні чітких договорів, ухвалення яких - небудь зобов'язань. Пасивний компроміс - це не що інше, як відмова від будь-яких активних дій з досягнення певних взаємних поступок в тих чи інших умовах.

Стратегія співпраці характеризується високим рівнем спрямованості як на власні інтереси, так і на інтереси іншого. Дана стратегія будується не тільки на основі балансу інтересів, а й на визнанні цінності міжособистісних відносин [1].

Стратегія співробітництва включає в себе всі інші стратегії (уникнення, пристосування, компромісу, суперництва). При цьому інші стратегії в складному процесі співробітництва відіграють підлеглу роль, вони більшою мірою виступають психологічними факторами розвитку взаємин між суб'єктами конфлікту [1]. Будучи однією з найскладніших стратегій, стратегія співробітництва відображає прагнення двох сторін спільними зусиллями вирішити конфлікт.

Таким чином, теоретичний аналіз джерел, з даної проблематики, свідчить про те, що конфлікт та конфліктні форми поведінки знаходяться в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців.

Список літератури

1. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. – СПб.: Питер, 2000. – 464 с.
2. Дунай П. Конфлікти та шляхи їх подолання / П. Дунай // Директор школи. – 2001. – Травень (№ 13). – С. 21-28.
3. Здравомыслов А.Г. Социология конфликта / А.Г. Здравомыслов – М., 1997. – 322с.
4. Левин К. Конфликт между аристотельским и галилеевским способами мышления в современной психологии / К. Левин. – 1990. – №5. — С.134—158.
5. Леонов Н.И. Конфликтология / Н.И. Леонов. – Изд. 2-е., перераб. и доп. — М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2006. — 232 с. — (Сер. «Библиотека психолога»).
6. Свінарчук Н. До проблеми конфліктів та причин їх виникнення / Н.Свінарчук // Збірник наукових праць Інституту психології ім.Г.С. Костюка АПН України. – К., 2007. – Т. 9, ч. 2. – С. 198-200.
7. Словник – довідник термінів з конфліктології / За редакцією: проф. М.І. Пірен, проф. Г.В. Ложкіна. – Чернівці – Київ, 1995. – 332 с.
8. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе / З.Фрейд; пер. М. В. Вульф, А. А. Спектор. — М.: АСТ, 2006. — 400 с.
9. Хорни К. Наши внутренние конфликты / К. Хорни. – Изд-во: Академический проект, 2007. – 224 с.